

Libris.RO

Respect pentru cărurile tale!

CARTEA VIETILOR MELE

ALEKSANDAR HEMON

Traducere de Anca Dumitrescu

BLACK BUTTON BOOKS

1. „Viețile celorlalți” („The Lives of Others”), publicat inițial cu titlul „The Other Questions”, *Der Andere Nebenan: The South-East-European Anthology*, ed. Richard Swartz, S. Fischer Verlag, Germania, 2007.
2. „Sunet și perspectivă” („Sound and Vision”), publicat inițial cu titlul „To Catch a Thief”, *The Guardian Weekend*, 10 iulie 2004.
3. „Cină în familie” („Family Dining”), publicat inițial în două părți: „Rationed”, *The New Yorker*, 3 septembrie 2007, și „Borscht”, *The New Yorker*, 22 noiembrie 2010.
4. „Cazul Kauders” („The Kauders Case”), *McSweeney's*, nr. 8, 2002.
5. „Viața în timpul războiului” („Life During Wartime”), *The New Yorker*, 12 iunie 2006.
6. „Muntele vrăjit” („The Magic Mountain”), *The New Yorker*, 8 iunie 2009.
7. „Să fie ceea ce nu poate fi” („Let There Be What Cannot Be”), publicat inițial cu titlul „Genocide's Epic Hero”, *The New York Times*, 27 iulie 2008.
8. „Vieți de câine” („Dog Lives”), publicat inițial cu titlul „War Dogs”, *Granta*, nr. 118, februarie 2012.
9. „Cartea vieții mele” („The Book of My Life”), *The New Yorker*, 25 decembrie 2000.
10. „Viețile unui flâneur” („The Lives of a Flaneur”), publicat inițial cu titlul „Mapping Home”, *The New Yorker*, 5 decembrie 2011.
11. „Motive pentru care nu vreau să plec din Chicago: o listă aleatorie incompletă” („Reasons Why I Do Not Wish to Leave Chicago: An Incomplete, Random List”), publicat inițial în *Chicago in the Year 2000*, ed. Teri Boyd, 3 Book Publishing, 2006.

Respectăm drepturile autorilor.
12. „Dacă Dumnezeu ar exista, ar fi un bun mijlocăș” („If God Existed, He'd Be a Solid Midfielder”, *Granta*, nr. 108, septembrie 2009.

13. „Viața marilor maeștri” este pentru prima dată publicat aici.
14. „Viața în adăpostul de câini” („The Kennel Life”), publicat inițial cu titlul „In the Doghouse”, *Playboy*, august 2006.
15. „Acvariul” („The Aquarium”), *The New Yorker*, 13 iunie 2011.

Toate eseurile au fost publicate inițial într-o formă oarecum diferită și au fost revizuite și editate pentru această carte.

1. Cine este ea?

În seara de 27 martie 1969, tata era în Leningrad, URSS, la studii postuniversitare în electronică. Mama era acasă, în Sarajevo, în mijlocul travaliului, încurajată de comitetul de prietene. Mama își ținea mâinile pe burta rotundă, șuierând și tipând, dar comitetul nu părea îngrijorat. Aveam exact patru ani și jumătate, orbitam în jurul ei, încercând să o țin de mâna sau să mă aşez în brațele ei, până când m-au trimis în camera mea și mi-au ordonat să mă culc. Am încălcăt ordinul și am monitorizat desfășurarea evenimentelor prin gaura cheii. Evident, eram îngrozit, pentru că, deși știam că are un bebeluș în burătă (așa cum mi se spusese), nu știam cum merg de fapt lucrurile, ce avea să se întâpte cu ea, cu noi, cu mine. Când în cele din urmă a fost dusă la spital în dureri groaznice și sonore, am rămas cu gândurile terifiante contracarcate doar de tanti Jozefina, care m-a liniștit garantându-mi că mama nu va muri și că se va întoarce și-mi va aduce un frate sau o soră. Voiam să se întoarcă mama; nu voi am un frate sau o soră; voi am ca totul să fie ca înainte. Înainte lumea îmi aparținea armonios; într-adevăr, în mare parte, lumea eram eu.

Dar nimic nu mai era – și nici nu mai putea fi vreodată – ca înainte. Peste două zile, m-am dus însoțit de doi adulți (ale căror nume și fețe s-au scufundat în fundul nisipos al unei minți ce începe să îmbătrânească: tot ceea ce știam despre ei era că niciunul nu era tata, care se afla încă în URSS) să o luăm pe mama din spital. Dar un lucru îmi amintesc: nu a fost nici pe jumătate la fel de bucuroasă să mă vadă cum am fost eu. În drum spre casă, am stat în mașină în spate lângă mama și un cocoloș de chestii împachetate despre care susțineau că ar fi

Respect pentru autori și românaști

viu și că ar fi chiar sora mea. Fața presupusei surori era botită în ultimul hal, cu o singură grimasă urâtă, indescriptibilă. Mai mult, avea față întunecată, de parcă ar fi fost dată cu funingine. Când am atins-o pe obraz cu un deget, sub funingine a apărut o linie palidă.

— E murdară, i-am anunțat pe adulți, dar niciunul dintre ei nu a luat în seamă această problemă.

Din acel moment, mi-a fost greu să-mi fac ascultate nevoile și gândurile. De asemenea, ciocolata avea să devină greu de obținut.

Astfel, sosirea presupusei surori a marcat începutul unei perioade chinuitoare, solitaire. Mulțimi de oameni (aducând ciocolată de care nu aveam voie să mă ating) veneau la noi și se aplecau înapoia ei scoțând sunete ridicolе. Cățiva îmi acordau și mie puțină atenție, în timp ce ei îi acordau o atenție deplină, exasperant de nemeritată: nu făcea decât să doarmă, să plângă și să provoace schimbări frecvente de scutece. Pe când eu puteam citi deja cuvinte scurte, ca să nu mai spun că vorbeam fluent și știam tot felul de lucruri interesante: cunoșteam steagurile multor țări, deosebeam cu ușurință animalele sălbaticice de cele domestice. În toată casa erau poze drăguțe cu mine. Aveam cunoștințe, aveam idei, știam cine sunt. Eram eu însuși, o persoană, iubit de toată lumea.

Un timp, oricât de dureroasă ar fi fost pentru mine existența ei, nu a fost totuși decât o chestie nouă, ca o mobilă nouă sau ca o plantă care se ofilește într-un ghiveci mare, ceva lângă care trebuie să ajungi ca să ajungi la mama. Dar cu timpul mi-am dat seama că avea să rămână și să fie un obstacol permanent și că iubirea mamei nu va mai atinge niciodată nivelurile pre-soră. Nu doar că s-a insinuat în ceea ce până atunci fusese lumea mea, dar s-a și impus — în ciuda faptului că nu avea un sine — în centrul ei. În casa noastră, în viața mea, în viața mamei, în

Respectător de la Libris

fiecare zi, continuu, pentru totdeauna, ea era acolo, acel non-
eu cu pielea de funingine, celălalt.

De aceea am încercat să o extermin imediat ce am avut ocazia. Într-o zi de primăvară, mama s-a dus să răspundă la telefon și a lăsat-o cu mine. Tata era încă în Rusia, și probabil că vorbea chiar cu el. A vorbit un timp, în afara razei mele vizuale, în timp ce eu priveam minuscula creatură, cu față inexpresivă, cu absență absolută a vreunui gând sau personalități, cu evidența lipsă de substanță, cu prezența ei nemeritată. Am început să-o sufoc, apăsând cu degetele mari pe trahee, cum văzusem la televizor. Era moale și caldă, vie, și existența ei era în mânile mele. I-am simțit gâtul sub degete, fremătă de viață, și provocam durere. Brusc, mi-am dat seama că nu trebuie să fac ceea ce făceam, că nu trebuie să-o omor, pentru că e sora mea mai mică și o iubesc. Dar corpul o ia mereu înaintea gândului și am apăsat încă o clipă, până a început să vomite lapte brânzit. Într-o fracțiune de secundă, eram îngrozit de posibilitatea de a o pierde: o chemă Kristina, eram fratele ei și voi am să trăiască să-o iubesc și mai mult. Deși știam cum îi puteam curma viața, nu știam cum să fac să nu moară.

Mama a auzit-o plângând, a lăsat telefonul și a alergat în ajutorul ei. A luat-o în brațe, a liniștit-o, a șters-o de lapte, a făcut-o să inspire și să expire, apoi mi-a cerut o explicație. Abia descoperita iubire pentru sora mea și sentimentul de vi-novăție aferent nu înlăturașă deloc instințele de autoapărare: am afirmat cu impertinență că începuse să plângă și că îi pu-sesem mâna la gură ca să n-o deranjeze pe mama. În copilărie am știut mereu mai multe decât credeau părintii mei că știu: mereu am fost puțin mai matur decât puteau ei vedea. În acel moment, fără rușine, mi-am susținut bunele intenții, dublate de ignoranță băiețelului, așa că am fost avertizat și iertat. Nu am mai încercat niciodată să-o omor pe Kristina și am iubit-o

Respect neîntrerupt de atunci încocace. Dar nu am nicio îndoială că un timp am fost supravegheat îndeaproape.

Amintirea acelei tentative de crimă este prima în care mă pot privi dintr-o perspectivă exterioară și ceea ce văd este sora mea și eu însuși. Niciodată nu voi fi singur în lume, niciodată lumea nu va mai fi a mea.

Niciodată sinele meu nu va mai fi un teritoriu suveran lipsit de prezența celorlalți. Niciodată nu voi mai avea toată ciocolata doar pentru mine.

2. Cine suntem noi?

În timpul copilăriei în Sarajevo, la începutul anilor '70, conceptul social dominant pentru copii era *raja*. Dacă aveai câțiva prieteni, automat aveai o *raja*, dar de obicei *raja* era definită de cartierul sau de complexul de clădiri în care locuiai: ne petrecem majoritatea timpului după școală jucându-ne pe stradă. Fiecare *raja* avea o ierarhie generațională: *velika raja* erau copiii mai mari, printre ale căror responsabilități se numără și aceea de a proteja *mala raja* – copiii mici – împotriva abuzului sau buzunărelilor de către alte *raja*. Drepturile copiilor mai mari includeau supunere deplină, în timp ce *mala raja* puteau fi trimiși oricând să cumpere țigări, reviste cu femei goale, chiar și prezervative sau își ofereau voluntar capetele practicii nemiloase a castanelor din partea *velika raja*: capul meu a fost adesea supus focului de artilerie al nemiloaselor mazzolas. Multe *raja* erau definite și numite după liderul lor, de obicei cel mai puternic, cel mai mai dur copil. Ne temeam, de exemplu, de *raja* lui Ćiza, al cărei lider, Ćiza, era un binecunoscut jalijaš, un bătăuș. În mod normal nu ne întâlneam cu el, pentru că era destul de mare cât să fie implicat în diverse găinării. Căpătase o dimensiune mitologică, în timp ce fratele său mai mic Zeko

Reconducea operațiunile zișnice de a nu face nimic în mod deosebit. De el ne era cel mai frică.

Raja mea era una mai mică și nu aveam un lider: din păcate, toți băieții noștri mai mari luau școala în serios. Eram definiții de locul de joacă dintre cele două blocuri identice, construite simetric, în care locuiam; îi spuneam Parcul. În geopolitica cartierului nostru (care atunci se numea Stara stanica – Gara Veche), eram cunoscuți ca Parkași. Parcul nu avea doar un tobogan, trei leagăne, o groapă cu nisip, un carusel, ci și bânci, pe care le foloseam pe post de porți când jucam fotbal. Mai important, erau acolo și tufișurile care constituiau loga: baza noastră, locul în care puteam scăpa de cotropitoarea raja a lui Āiza, în care adunam lucruri furate de la părinți sau șterpelite de la alți copii, mai slabii. Parcul era domeniul nostru de drept, teritoriul nostru suveran, în care nu avea voie niciun străin, nu mai vorbesc de membrii altor raja: orice intrus era supus unui atac represiv. O dată, am dus o campanie de succes împotriva unei găști de adolescenți care s-au gândit în mod eronat că Parcul e un loc bun de fumat, băut și pipăit. Am aruncat în ei cu pietre și cocoloașe de hârtie cu nisip ud, ne-am repezit cu toții la cei izolați, rupându-le de picioare niște bețe lungi, în timp ce își agitau neajutorați brațele scurte. Câteodată, alte raja încercau să invadese și să preia controlul asupra Parcului și atunci începea războiul: capete sparte, vânătăi, fiecare dintre noi riscând să fie grav rănit. Doar atunci când Zeko și ai lui – nemesisul nostru cel mai puternic – au venit în Parc, a trebuit să batem în retragere și să-i privim cum se dau în leagănele noastre și pe toboganul nostru, cum se pișă în nisipul nostru și se cacă în boschetii noștri. Tot ce puteam face era să ne imaginăm o răzbunare nemiloasă, plasată într-un viitor nedefinit, dar sigur.

Acum am impresia că, atunci când nu eram la școală sau nu citeam o carte, eram implicat în câte un proiect colectiv în raja mea. În afara de protejarea suveranității Parcului și purtarea

diverselor războaie, petreceam timp unii acasă la ceilalți, făceam schimb de benzi desenate și abțibilduri cu fotbalisti, ne furisam cu toții în cinematograful din apropiere (Kino Arena), luam masa cu familiile celorlalți și mergeam la zilele de naștere ale tuturor. Loialitatea mea era în primul rând pentru raja și orice altă afiliere colectivă era complet abstractă și absurdă. Da, eram toți iugoslavi și pionieri și ne iubeam cu toții socialismul și țara și pe fiul ei cel mai mareț, mareșalul nostru Tito, dar nu aş fi plecat la război și nu aş fi încasat lovitură pentru asta. Celelalte identități ale noastre, de exemplu etnia fiecărui dintre noi, erau cu totul irelevante. Eram conștienți de identitatea noastră etnică doar prin prisma obiceiurilor demodate ale bunicilor noștri, fantastic de diferite de operațiunile noastre cotidiene, ca să nu mai vorbim de lupta împotriva opresiunii lui Zeko și a găștii lui.

Intr-o zi am fost cu aproape toți cei din raja la ziua de naștere a lui Almir. Almir era ceva mai mare decât mine și, astfel, o autoritate în multe lucruri despre care habar n-aveam, inclusiv proprietățile explozive ale azbestului, căruia îi spuneam vată de sticlă, și la care el avea cumva acces nelimitat. O dată m-am ghemuit în mod repetat în timp ce el arunca o mâna de vată de sticlă învelită în hârtie, ca o grenadă de mâna, promițând o explozie care n-a mai venit. Almir era îndeajuns de mare ca să-i placă muzica rock, aşa că la ziua lui a pus Bijelo Dugme, trupa rock din Sarajevo care la acel moment îi speria de moarte pe părinții noștri cu pletele și muzica lor antisocială, antisocialistă și idioată. În afară de asta, a fost o zi de naștere obișnuită: am mâncat sandvișurile, am băut sucurile, l-am privit pe Almir cum suflă în lumânări, i-am dat cadourile.

De ziua lui, Almir era îmbrăcat îngrijit, băiețește, cu un pulover de lână cu dungi portocalii și negre, pufos și cumva strălucitor: hainele noastre în Iugoslavia socialistă erau categoric mohorâte. Puloverul acesta clar aparținea unui alt spațiu, aşa

Re că am întrebat de unde îl are. E-adus din Turcia, a spus. La care eu am răspuns zeflemitor: „Deci ești turc.” Ar fi trebuit să fie amuzant, dar nimeni n-a râs; mai rău, nimeni n-a luat-o ca pe o glumă. Ideea mea fusese că un pulover străin îl face un fel de străin, o tachinare posibilă tocmai pentru că era incontestabil și manifest neadevărată. Gluma eșuată a schimbat complet atmosfera petrecerii: spre marea mea surpriză, Almir a început să plângă în hohote, în timp ce toți mă priveau muștrător. Î-am implorat să-mi dea voie să le explic ce-am vrut să spun, și cum nu mi-au dat sau n-au putut să-mi dea, am încercat să le explic gluma, afundându-mă și mai mult. Nu voi trece acum prin toate etapele afundării în dezastru: în scurt timp, petrecerea era gata; toți au plecat acasă și toți au știut că eu am stricat-o. Sau cel puțin aşa mi-o amintesc, cu vinovătie.

În consecință, părinții mi-au explicat că turc era (și încă este) un termen peiorativ, rasist pentru un musulman bosniac. (Peste ani aveam să-mi amintesc de această insultă a mea nechibzuită urmărind filmarea cu Ratko Mladić vorbind în fața unei camere sârbe despre intrarea în Srebrenica: aceasta este cea mai recentă victorie în războiul de 500 de ani împotriva turcilor, a spus.) După ziua lui Almir, am învățat că există cuvințe ca turc. Mai mult, părea că toată lumea știa asta, în afară de mine. Ceea ce-am spus l-a înstrăinat pe Almir, l-a făcut să se simtă exclus din grupul din care se presupunea că fac parte indubitat, indiferent despre ce grup era vorba. Dar gluma mea ar fi trebuit să fie despre superficialitatea diferenței; făceam parte din aceeași raja, luptaserăm în atâtea războaie împreună, dar puloverul a marcat o diferență evanescentă, instantanea. Almir putea fi luat peste picior tocmai pentru că – evident – nu exista o diferență esențială, de durată, între noi. Dar în momentul în care arăți cu degetul o diferență, intri, indiferent câți ani ai, într-un sistem deja existent de diferențiere, într-o rețea de identități, toate până la urmă arbitrară și fără nicio legătură

cu intențiile tale, fără să reprezinte niciuna propria ta alegere. În momentul în care îinstrăinezi pe cineva, te îinstrăinezi pe tine însuți. Când am atras atenția prostește asupra diferenței inexistente dintre Almir și noi, m-am autoexpulzat din raja mea.

Din păcate, maturizarea presupune și să dezvolți loialitatea față de abstracțiuni: statul, națiunea, ideea. Îți declari supunerea, îți iubești liderul. Trebuie să te disciplinezi să recunoști și să-ți pese de diferențe, trebuie să fii instruit cu privire la ce ești cu adevărat, trebuie să înveți că generații întregi de morți și realizările lor incomprehensibile te-au făcut ceea ce ești, trebuie să-ți definești loialitatea față de o comunitate bazată pe o abstracțiune care îți transcende individualitatea. Astfel, raja este greu de menținut ca unitate socială, loialitatea față de ea – față de acel „noi” atât de concret încât (încă) pot întocmi o listă cu toate numele care o constituiau – nemaifiind acceptabilă ca angajament profund.

Nu pot fi sigur că insulta mea a fost direct legată de faptul că războaiele și zilele de aur ale suveranității noastre asupra Parcului s-au încheiat la scurt timp după aceea. La un moment dat toate conflictele cu celelalte raja s-au rezolvat prin fotbal, la care nu eram toți buni. Pe Zaka și ai lui tot nu-i puteam bate, pentru că aveau puterea de a hotărî când era fault sau gol. Nu îndrăzneam să-i contrazicem și, când înscriam noi, golul era întotdeauna anulat.

Cât despre Almir, el nu juca fotbal îndeajuns de bine și a început să asculte din ce în ce mai mult Bijelo Dugme, o trupă pe care aveam s-o urăsc mereu. Curând, a ajuns la acel moment din viață în care fetele au devenit accesibile. A început să ducă o viață diferită de viețile copilăriei noastre, devenind cineva mult diferit cu mult înainte ca noi să ajungem acolo. Nu știu unde este acum sau ce s-a întâmplat cu el. Nu mai aparținem de mult aceluia „noi”.

În decembrie 1993, părinții și sora mea au ajuns ca refugiați în Hamilton, Ontario. În primele două luni, părinții mei s-au dus la cursuri de engleză, în timp ce Christina a lucrat la Taco Bell, un furnizor de fast-food etnic, pe care îi plăcea să-l numească Taco Hell. Lucrurile au fost foarte complicate pentru ei, având în vedere limba pe care nu o vorbeau, șocul mutării și clima extrem de neprietenoasă cu interacțiunile umane întâmplătoare și calde. Pentru părinții mei, găsirea unei slujbe a constituit o acțiune însăși mătăsoare de proporții majore, dar Hamilton este un oraș metalurgic plin de imigranți, în care numeroși locuitori sunt canadieni la prima generație și, astfel, prietenoși și înțelegători cu noii lor compatrioți. Destul de curând, părinții mei și-au găsit de lucru: tata la o oțelarie, mama, ca administrator într-un bloc imens, în care majoritatea locatarilor erau nașcuți în străinătate.

Dar, în câteva luni, părinții mei au început să contorizeze diferențele dintre noi și ei: noi, bosniaci sau ex-iugoslavi, ei, pur canadieni. Acea listă a diferențelor, teoretic infinită, includea lucruri ca smântâna (smântâna noastră, mileram, era mai cremoasă și mai gustoasă și mult mai bună decât a lor), zâmbetele (ei zâmbesc, dar nu din suflet), bebelușii (ei nu-și îngrijesc bebelușii pe ger cumplit), părul ud (ei ies afară cu părul ud, expunându-se prostește riscului de inflamație cerebrală letală), hainele (hainele lor se destramă după câteva spălări) etc. Părinții mei, desigur, nu erau singurii obsedați de diferențe. La începutul rezidenției canadiene, viața lor socială constă în principal din întâlnirea cu oameni din vecnea țară și discutarea diferențelor observate. O dată l-am ascultat pe un prieten de familie care se poate spune că era uluit de diferențele de substrat care decurgeau din observația că nouă ne place să înăbuşim mâncarea (sarma fiind un exemplu perfect), în timp ce ei o prăjesc în

ulei și o gătesc imediat. Înclinația noastră către înăbușire era expresia dragostei pentru mâncare și, prin extensie și evident, a dragostei pentru viață, în timp ce ei nu știau cu adevărat să trăiască, ceea ce ducea la diferența ultimă, transcendentală: noi aveam suflet, ei, nu. Faptul că – chiar și dacă analiza preparării mâncării avea vreun sens – ei nu erau deloc interesați nici să comită atrocități și că noi eram în mijlocul unui război brutal, săngeros, care sub nicio formă nu putea fi interpretat ca dragoste de viață, nu îl punea deloc de gânduri pe bunul analist.

În timp, părinții mei au încetat să analizeze compulsiv diferențele, poate pentru că pur și simplu rămăseseră fără exemple. Îmi place să cred că a fost datorită integrării sociale și, nu mai puțin, faptului că de-a lungul anilor familia s-a extins prin mai multe imigrări și căsătorii și procreări ulterioare, astfel încât acum include un număr semnificativ de canadieni nativi, pe lângă toți cei naturalizați. A devenit mai greu să vorbim despre noi și ei acum, că ne-am întâlnit și căsătorit cu unii dintre ei: acuitatea și însemnatatea diferențelor au fost mereu condiționate de absența contactului și proporționale cu distanța. Puteai teoretiza despre canadieni doar dacă nu știai să interacționezi cu ei, pentru că atunci vehiculele comparațiilor erau canadienii idealii, contraproiecția noastră exactă. Ei erau non-noi, noi eram non-ei.

Motivul principal pentru această diferențiere teoretică spontană a fost înrădăcinat în dorința părinților mei de a se simți acasă, acolo unde poți fi tu însuți, pentru că toți ceilalți sunt și ei acasă, la fel ca tine. În situația în care părinții mei se simțeau dezrădăcați și inferiori canadienilor, care erau mereu acasă, comparația constantă era o modalitate de a se egaliza cu ei retoric. Putem fi egali cu ei pentru că ne putem compara cu ei; și noi aveam un acasă. Obiceiurile noastre erau la fel de bune ca ale lor, dacă nu chiar mai bune: vezi smântâna sau înăbușirea

Rezumatul său de la o filozofică pentru sarma. Ca să nu mai spun că nu ne înțelegeau niciodată glumele sau că glumele lor nu erau deloc amuzante.

Dar autolegitimarea instinctivă a părinților mei putea fi doar colectivă, pentru că asta aduseseră din vechea țară, în care singurul mod de legitimitate socială însemna să aparții unei colectivități identificabile: o raja mai mare, chiar dacă mai abstractă. Nu a ajutat nici faptul că nu aveau la dispoziție o alternativă – să spunem, să te definești și să te identifici pe tine însuți ca profesor –, deoarece viața profesională sau cariera remarcabilă se dezintegrase odată cu mutarea.

Este ciudat că nevoia de autolegitimare colectivă își face loc cu ușurință în brațele fanteziei neoliberale a multiculturalismului, care nu e altceva decât visul multor altora de a trăi împreună, bucuroși să tolereze și să învețe. Astfel, diferențele sunt cu adevărat necesare pentru sentimentul apartenenței: atâta vreme cât știm cine suntem și cine nu suntem, suntem la fel de buni ca ei. În lumea multiculturală există o mulțime de ei, ceea ce n-ar trebui să fie o problemă atâta timp cât stau în interiorul perimetrelor lor culturale, loiali propriilor rădăcini. Nu există o ierarhie a culturilor, decât după nivelurile de toleranță ale unei culturi care, întâmplător, menține democrațiile occidentale mult deasupra celorlalte. Si acolo unde nivelul de toleranță este ridicat, diversitatea poate fi sărbătorită și mâncarea etnică care îți lărgește orizonturile poate fi explorată (Bine ați venit la Taco Hell!), asezată cu puritatea exotică a celorlalți. O doamnă americană drăguță mi-a spus o dată cu toată seriozitatea: „E-așa frumos să fii dintr-o altă cultură”, de parcă „altă cultură” ar fi un arhipelag în Pacific, neatins de neajunsurile civilizațiilor avansate, regat al multor spa-uri vindecătoare pentru suflet. Nu m-am îndurat să-i spun că sunt deseori dureros și uneori fericit de complicat.